

Aasta M.B. Bjørkøy, Ruth Hemstad, Aina Nøding og Anne Birgitte Rønning (red.)

Litterære verdensborgere. Transnasjonale perspektiver på norsk bokhistorie 1519–1850

Oslo: Nasjonalbiblioteket 2019. 433 s. ISBN: 9788279654148

Maria Simonsen

Ph.d. i bok- og bibliotekshistorie, Lunds Universitet, post.doc., Institut for Politik og Samfund, Aalborg Universitet.
Siste utgivelser: "Routes of Knowledge. The Transformation and Circulation of Knowledge in UNESCO Courier, 1947–55" (2020), "Kunskapshistoria, idéhistoria och annan historia. En översikt i skandinaviskt perspektiv" (med Anton Jansson) (2020) og "Videnshistorie. Nye veje i historievitenskaberne" (med Laura Skouvig) (2019).
simonsen@dps.aau.dk

Det sker stadigvæk – og ganske ofte tilmed – at boghistorie bliver karakteriseret som et nyt og spirende forskningsfelt. Og det til trods for at boghistorie nu igennem årtier har etableret sig med egne institutioner, forskeruddannelser, tidsskrifter og konferencer verden over. Årsagen til, at feltet endnu bliver beskrevet som nyt, skal måske findes i, at boghistorie er et forholdsvis lille forskningsfelt, som primært bliver bedrevet under større fagdiscipliner – herunder især historie, litteratur- og medievidenskab – og kun få institutioner har selvstændige forskningsenheder.¹

Modsat karakteristikken af boghistorie som et nyt forskningsfelt sker det ikke så ofte, at der bliver udgivet en boghistorisk antologi – og slet ikke fra de skandinaviske lande. Derfor har antologien *Litterære verdensborgere. Transnasjonale perspektiver på norsk bokhistorie 1519–1850*, som udkom sidste år, også været ventet med spænding. Udgivelsen er et resultat af forskningsprojektet "Literary Citizens of the World. Tracing the Transnational Crossroads of Books in Early Modern Norway", LitCit, der under ledelse af historiker Ruth Hemstad markerer 500-året for de første trykte norske bøger.

LitCit-projektet er et samarbejde mellem Nasjonalbiblioteket og Universitetet i Oslo og inkluderer derudover en lang række universiteter og institutioner i Norge, Danmark, Østrig og England. Formålet med det stort anlagte forskningsprojekt er at undersøge, hvilken betydning introduktionen af bogmediet fik på den norske samfundsudvikling ved at se på bogen i Norge, i lyset af et internationalt bogmarked og fremvæksten af nye medier og en ny offentlighed i perioden før 1850 (Bjørkøy 2019, 8).

1. I Skandinavien findes eksempelvis Avd. för Bokhistoria som selvstændig forskningsenhed ved Lunds Universitet, mens boghistorie ved de øvrige universiteter bliver bedrevet under større discipliner som historie, litteraturvidenskab og mediehistorie.

I løbet af de seneste 10-15 år har flere boghistoriske projekter manifesteret sig ved Nasjonalbiblioteket i Oslo, og i det boghistoriske miljø i Norge har man været god til at etablere større projekter og samle forskere – især fra Skandinavien.² Projekterne har genereret et væld af emnespecifikke – boghistoriske – udgivelser, herunder også flere ph.d.-afhandlinger. *Litterære verdensborgere* er således den seneste i rækken af større boghistoriske udgivelser i Norge.

Perioden 1519-1850 er en tid, hvor det norske bog- og forlagsmarked er afgørende præget af relationen til Danmark, herfra kom reguleringer af, *hvad* der måtte udgives, og *hvor* trykningen skulle finde sted (se f.eks. Eidsfeldt, Haarberg og Sjelmo, Krefthing). Det var en statslig styring, som blev trinvis stærkere med reformationen i 1537. Samtidig var det også en tid, hvor det litterære marked blev præget af importen fra andre lande og sprogområder (se f.eks. Rønning, Bjørkøy, Eriksen, Kaasa) (Bjørkøy et al. 2019, 15).

Tværfaglighedens styrke

Antologien består af i alt 16 bidrag, som er opdelt i tre større dele: (i) Kunnskap, materialitet og teknologier, (ii) Nye sjangre, nye lesergrupper og nye lesemåter, (iii) Forhandlinger om identitet, udgivelser og offentlighed. Artiklernes undersøgelser afgrænser sig til perioden 1519-1850 – dvs. fra tidlig moderne tid og frem til industrialiseringen – om end enkelte bidrag trækker linjer lidt længere frem i tiden (se f.eks. Frøydis Berg, Kaasa, Fulsås). To artikler skiller sig imidlertid ud fra de øvrige ved dels at være en bibliografisk analyse over alle norske trykte tekster i tidsrummet 1740-1819 (Berg), dels at fokusere på digitaliseringen af ældre tekster, og hvilke muligheder det giver for forskeren blandt andet i forhold til fjernlæsning (*distant reading*) af digitaliserede tekstkorpus (Johnsen). Det er interessant og forfriskende, at der i en historisk og ganske empiritung antologi også bliver gjort plads til artikler, som synliggør kildematerialers tilgængelighed og inspirerer til nye arbejdsmetoder.

Den tværfaglighed, som er et af boghistoriens stærkeste kendetegn,³ er også tydeligt til stede i *Litterære verdensborgere*, hvor bidragyderne kommer fra blandt andet idéhistorie, litteraturvidenskab, historie og lingvistik og derfor også går til undersøgelsen af den norske bogshistorie fra et væld af forskellige tilgange: fra ærkebiskopper som forlæggere og udbredelsen og kopiering af himmelbreve, bibliografiske analyser og metoder til at hente information om ældre materiale fra internettets infrastruktur, over Peter Suhms udgivelsesstrategier og billedmagasiner for børn til litterærnationalisering.

Vi kommer altså vidt omkring både i tid, genre og perspektiv i *Litterære verdensborgere*, og spørgsmålet er, om det også bliver *for* vidt i forhold til at holde fokus på det, som det hele handler om: betydningen af bogmediets introduktion på den norske samfundsudvikling. De mange artikler samles imidlertid elegant af de fire redaktørers indledning – artiklen ”Transnasionale perspektiver på norsk bokshistorie 1519–1850” – der både sætter bogens enkelte bidrag i perspektiv og introducerer antologiens centrale begreber ’litterært verdensborgerskab’ og ’transnational’. Samtidig får vi også en kortfattet, men præcis indramning af både norsk boghistorie og boghistorie som forskningsfelt, der betyder, at de, som måske

2. To eksempler på større projekter med boghistoriske perspektiver er ’Encyklopedisjangeren i et paradigmeskifte’ ved Universitetet i Oslo, 2010-2012; ’SCANMO: The Scandinavian Moment in World Literature’, ved Tromsø 2012-2016.

3. Den tværdisciplinære status er imidlertid også et af boghistoriens fremmeste kendetegn. Boghistorie er ”et vidtforgrenet, tværfagligt forskningsfelt og fortolkningsparadigme, som forener indsigter og metoder fra en lang række discipliner (bibliografi, sociologi, økonomi, social- og kulturhistorie, litteraturvidenskab, filologi, tekstkritik m.m.) i studiet af bogen og den menneskelige skriftkultur i bredeste forstand, fra oldtidens skrifferuller til vore dages digitale hypertexter” (Bjerring-Hansen & Jelsbak 2010, 1-2).

ikke er så velbevandrede i disciplinen, men som er boghistorisk nysgerrige, kan følge med i bidragenes metodiske og teoretiske afsæt. Og i øvrigt som bonus får tegnet feltets førende metoder og teorier kortfattet, men skarpt op.

Risikoen for en så altfavnende antologi som *Litterære verdensborgere* er, at den kan opleves som splittet og blot bliver en artikelsamling uden sammenhæng, og som læser kan man blive i tvivl om, *hvordan* man skal koble de mange bidrag til antologiens overordnede tematik. De enkelte artikler viser imidlertid, hvordan forskellige metoder og teorier kan anvendes og forenes i boghistorien, og dermed også, hvordan boghistorien igennem sin tværfaglighed kan samle eksempelvis idéhistorie, litteraturvidenskab, historie og lingvistik. Og det er netop de forskellige discipliners fortjeneste, at antologiens artikler kommer i dybden med flere dele af den trykte bogs/de trykte mediers livscyklus. Som redaktørerne selv peger på sidst i deres værdifulde introduktionsartikel, belyser bidragene i *Litterære verdensborgere*, hvordan norsk boghistorie, i alle dele af kommunikationskredsløbet, er en del af en større europæisk boghistorie.⁴

Det transnationale perspektiv

Startpunktet for den trykte norske bogs historie sættes til sommeren 1519, hvor alterbogen *Missale Nidrosiense* og bønnesamlingen *Breviarium Nidrosiense* ankom med skib til Nidaros (Trondheim). Bøgerne var bestilt og betalt af ærkebiskoppen Erik Valkendorf (d. 1522), hvis indsats som forlægger og udgiver Karen Skovgaard-Petersen skildrer på fængende vis i artiklen ”Bogtryk og opdagelsesrejser i kirkens tjeneste”. De to bøgers historie anvendes til at tydeliggøre, hvordan norsk bogproduktion og læsning fra sin spæde begyndelse ”inngikk i en teknologisk, økonomisk, religiøs og kulturel udveksling på tvers av hav og landegrenser” (Bjørkøy et al. 2019, 10). Og derved betones også det transnationale perspektiv og dets betydning i tidlig norsk boghistorie – både hvad angår aktører som forlæggere og trykkere, de norske bøgers påvirkning af udenlandske, især tyske og franske, udgivelser, og deres cirkulation i udlandet.

Flere af bidragene bevæger sig da også langt uden for Norges grænser, eksempelvis den desværre alt for tidligt bortgangne Erling Sandmos fine fortælling, som omhandler biskopper under renæssancen og reformationen i hans undersøgelse af Olaus Magnus’ *De nordiske folkenes historie* (1555) og dens transnationale udgivelseshistorie. Sandmo viser os Magnus’ værks mangfoldige udgivelseshistorie og dermed også, at der fandtes en interesse for viden om de nordiske lande. Fra at have blikket rettet mod forskellige udgivelsesaktører flyttes det i Siv Frødis Bergs fascinerende bidrag ”Himmelbrev i reproduksjonens tidsalder” til genre, og hvordan denne type af kædebrev i de mere end tre hundrede år, de eksisterede, blev udbredt og kopieret, samt hvordan de håndskrevne såvel som trykte himmelbreve eksisterede og cirkulerede side og side – både på tværs af trykketeknikkens udvikling og udbredelse og i forskellige geografiske steder, sociale, politiske og kulturelle sammenhænge, som Frødis Berg selv formulerer det (Bjørkøy et al. 2019, 136).

I indledningsartiklen imødekommer redaktørerne i øvrigt klogt en tænkelig kritik af problemerne med at anvende begrebet transnational på store dele af undersøgelsesperioden, hvor etableringen af den moderne nationalstat endnu er i sin vorden. Samtidig peger de dog også på, at i en netop boghistorisk sammenhæng betyder brugen af transnational en opmærksomhed på ”møder, vandringer og udvekslinger af mennesker, varer, teknologier,

4. Når man nævner kommunikationskredsløbet i en boghistorisk sammenhæng, henvises der oftest til Robert Darntons model over en bogs livscyklus, *the communication circuit*, som Darnton introducerede i sin programatiske artikel ”What is the History of the Books” (Bjørkøy et al. 2019, 25; Darnton 1982, 65-83).

institutioner, netværk, idéer og forestillinger, der overskrider statsgrænser” (Bjørkøy et al. 2019, 13).

Bogkulturens mangfoldighed

”Despite its undisputed materiality, ‘the book’ is a more flexible and abstract conceptual category than many people imagine” (Howsam 2015, 2), indleder den engelske boghistoriker Leslie Howsam *The Cambridge Companion to the History of the Book* (2015). Videre forklarer Howsam, hvordan betegnelsen boghistorie egentlig er en alt for snæver betegnelse til at beskrive feltet, i og med at den boghistoriske virksomhed kan indebære undersøgelser af både tekst, objekter og kulturelle transaktioner, ligesom også oplevelser som læser, bogsamler, forsker etc. kan stå i centrum (Howsam 2015, 2-6).

Flere af antologiens bidrag tager netop et sådant bredere anslag på det boghistoriske gennem at løfte blikket fra den nære relation til den trykte bogs livscyklus og inkludere eksempelvis magasiner og tidsskrifter, læserfællesskaber (Dahl) eller litterært samarbejde (Hemstad). Her vil jeg fremhæve Janicke S. Kaasas undersøgelse i antologiens anden del, ”Nye sjangre, nye lesergrupper og nye lesemåter”, hvor hun i artiklen ”Saavel fra fjerne Lande som fra vort eget Hjem. Importert materiale i Billed-Magazin for Børn” viser, hvordan skillingsmagasiner var en væsentlig forudsætning for udformningen af ”Billed-Magazin for Børn” – Norges første børneblad – og den importvirksomhed, som kom til at kendetegne bladet. Det var en importvirksomhed, som ikke kun havde kommerciel interesse, men også et almindendende formål ved at gøre viden tilgængelig gennem billeder og tekst, som blev tilpasset det norske publikum.

Antologiens sidste tekst er Narve Fulsås’ vigtige artikel ”Litterær nasjonalisering. Korleis dansk-norsk litteratur blei norsk”. Som flere af de øvrige bidrag sprænger også den antologiens øvre tidsgrænse ved at brede undersøgelsen ud frem til begyndelsen af 1900-tallet. Fulsås viser, hvordan den norske litteratur skridt for skridt nationaliseres, og hvordan man gennem forskellige operationer forsøgte at frigøre sig fra det danske og opbygge en egen historie. Det viste sig at være en kamp mellem flere fraktioner – også internt i Norge.

Materialitetens betydning

Flere af antologiens bidrag inddrager materialitet i deres analyser og viser derigennem, hvordan materialitetsperspektivet beriger boghistoriske studier. Lige så begejstret som jeg er over antologiens indhold, lige så skuffet er jeg over dens egen materialitet. Det er fantastisk, at Nasjonalbibliotekets skriftserie *Nota Bene* ligger frit tilgængeligt digitalt. Men når nu der er frit valg på alle hylder, hvorfor så ikke udgive en fysisk bog med lidt mere omsorg for materialiteten – og en længere holdbarhed? *Nota Bene*-seriens fine layout vil gøre sig godt i hardback med smudsomslag.

Litterære verdensborgere lever fuldt ud op til sit formål om både at vise bredden i nyere boghistorisk forskning og det, med redaktørernes ord, ”på en måde som formidler hva bokhistorikere interesserer seg for i dag, hvordan bokhistorikere arbeider, og hva feltet kan tilføre av kunnskap og ideer til andre fagområder” (Bjørkøy et al. 2019, 16). Det tværviden-skabelige greb inspirerer inden for boghistoriens egne rækker her i Skandinavien, men også forskere i nabolisciplinerne vil kunne finde ny inspiration til at se på deres kildemateriale gennem en ny prisme.

Boghistorie er langt fra et nyt forskningsfelt, men antologiens mangefacetterede bidrag viser, at der stadig er meget at vinde, når forskerne tager de boghistoriske briller på. Samlet

set er det en fornøjelse at læse *Litterære verdensborgere*. Antologien er et vigtigt boghistorisk bidrag, og den fortjener at få mange læsere, ikke bare i Norge og blandt boghistorikere, men i hele Norden, blandt alle med en interesse for de trykte mediers betydning for samfundsudviklingen. Nu venter jeg med længsel på del 2 om den trykte norske bog i perioden 1850 til i dag – og gerne i hardback denne gang.

Litteratur

- Darnton, Robert. 1982. «What is the History of the Books». *Daedalus*, 111 (3): 65-83.
- Bjerring-Hansen, Jensen & Torben Jelsbak (red.). 2010. *Boghistorie*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Howsam, Leslie (red.). 2015. *The Cambridge Companion to the History of the Book*. Cambridge: Cambridge University Press.